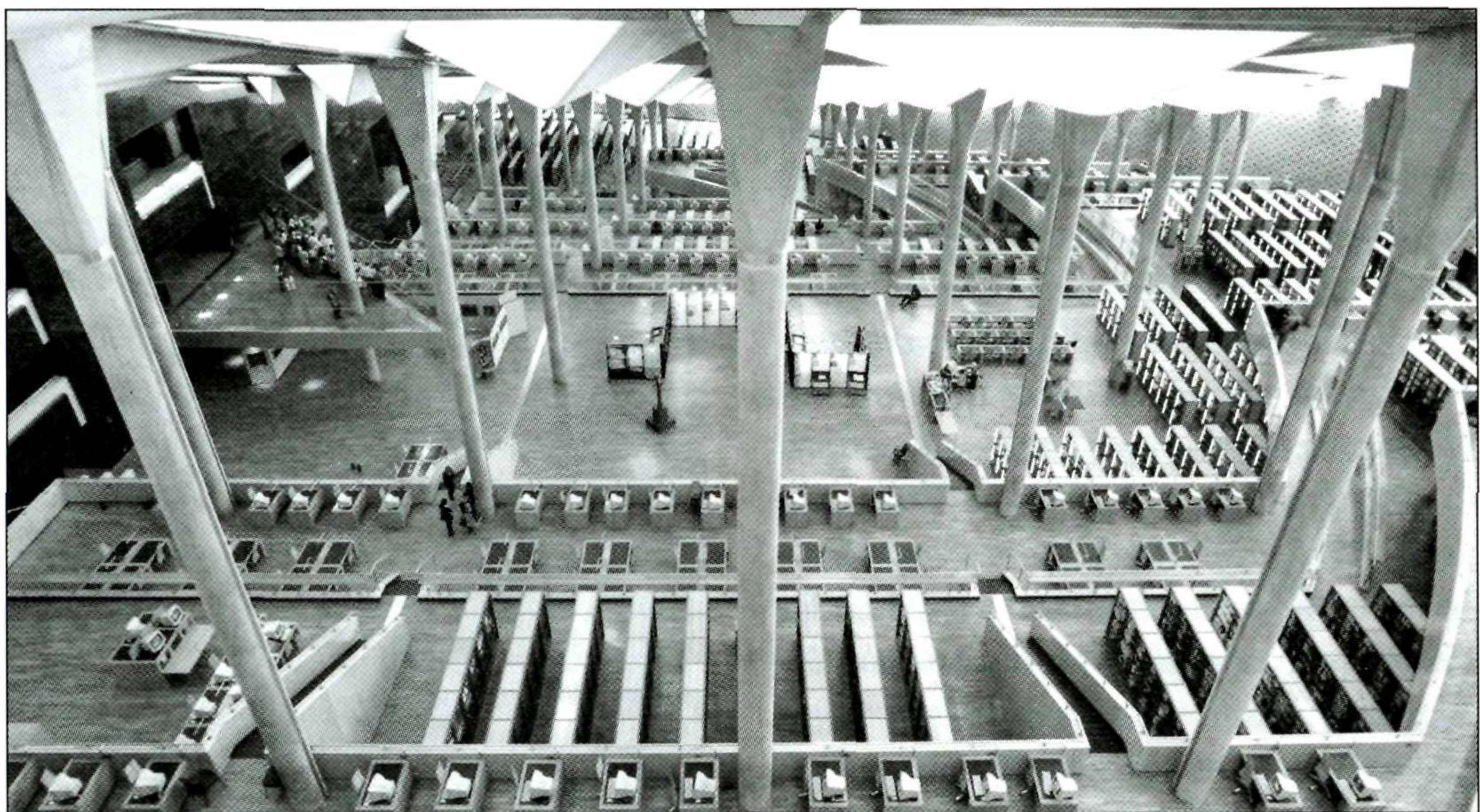

Ο «μύθος» της Αρχαίας Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας και η σύγχρονη αναβίωσή της

ΣΙΑΔΕΡΗΣ ΝΤΙΟΥΔΗΣ

Στις 16 Οκτωβρίου 2004 συμπληρώθηκαν δύο χρόνια από την ημέρα των επίσημων εγκαινίων της νέας Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας, που φέρει την ονομασία Bibliotheca Alexandria. Με αφορμή τα δύο χρόνια λειτουργία της, θα επιχειρήσουμε ένα ταξίδι στην ένδοξη Αλεξάνδρεια του παρελθόντος, "φάρο" του πολιτισμού της εποχής εκείνης και βέβαια θα αναφερθούμε στη σημερινή βιβλιοθήκη, ένα πραγματικό στολίδι για την πόλη της Αιγύπτου, που ήδη αποτελεί μία πραγματικότητα.

Οι απαρχές της Αλεξανδρινής Βιβλιοθήκης

Από την ιστορική βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, το πρώτο οικουμενικό θησαυροφυλάκιο γνώσεων στην ιστορία της ανθρωπότητας, σή-

μερα δε σώζεται ούτε ίχνος της. Οι επιτόπιες έρευνες των αρχαιολόγων και οι ανασκαφές που ακολούθησαν δεν έφεραν στο φως κανένα εύρημα, που να δια φωτίσει τη διαμόρφωση, την ιστορία και τη λειτουργία της βιβλιοθήκης. Όλες μας οι γνώσεις έχουν αντληθεί αποκλειστικά, από την αρχαιολογική μελέτη κειμένων και απ' τις πολύχρονες και επίπονες έρευνες ιστορικών και μελετητών.

Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτές, για την ανέγερση του μουσείου και της βιβλιοθήκης υπάρχουν δύο διαφορετικές εκδοχές: Η πρώτη υποστηρίζει ότι η θεμελίωση των δύο ιδρυμάτων ανάγεται στην εποχή του Πτολεμαίου Α' του Σωτήρος, ενώ η δεύτερη στηρίζει την άποψη ότι, η ανέγερση πραγματοποιήθηκε επί Πτολεμαίου Β' του Φιλαδέλφου.

Οι περισσότεροι σύγχρονοι μελετητές, τεί-

νουν να αποδεχτούν την εκδοχή ότι ιδρυτής του μουσείου και της βιβλιοθήκης ήταν ο Πτολεμαίος Α' ο Σωτήρ και ότι ο Πτολεμαίος Βα' ο Φιλάделφος, διακήρυξε με μέγιστη έμφαση την τελειοποίησή της. Στην εκδοχή αυτή καταλήγουν οι επιστήμονες, συμμεριζόμενοι της γραπτής μαρτυρίας ότι ο Δημήτριος ο Φαληρέυς πρότεινε στον Πτολεμαίο τον Σωτήρα την ίδρυση στην Αλεξάνδρεια κέντρου επιστημονικών ερευνών, που θα ονομαζόταν μουσείο και στο οποίο θα ενσωματωνόταν μια βιβλιοθήκη με κείμενα απ' όλη την οικουμένη, αναγκαία στη διεξαγωγή ερευνών. Η πρόταση ήταν απολύτως συμβατή με τις προθέσεις του Σωτήρα να καταστήσει την Αλεξάνδρεια οικουμενικό, εκπαιδευτικό και πολιτιστικό κέντρο της ανθρωπότητας και ενέργησε προς την υλοποίησή της.

Δομή και λειτουργία Μουσείου και Βιβλιοθήκης

Η σχέση του μουσείου με τη βιβλιοθήκη, που ιδρύθηκαν όχι αργότερα από το 295 π.Χ. ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες και το ένα ίδρυμα προϋπόθετε την ύπαρξη του άλλου αλληλοσυμπληρώνοντας τις λειτουργίες τους, έχοντας όμως ανεξάρτητα διοικητικά καθεστώτα.

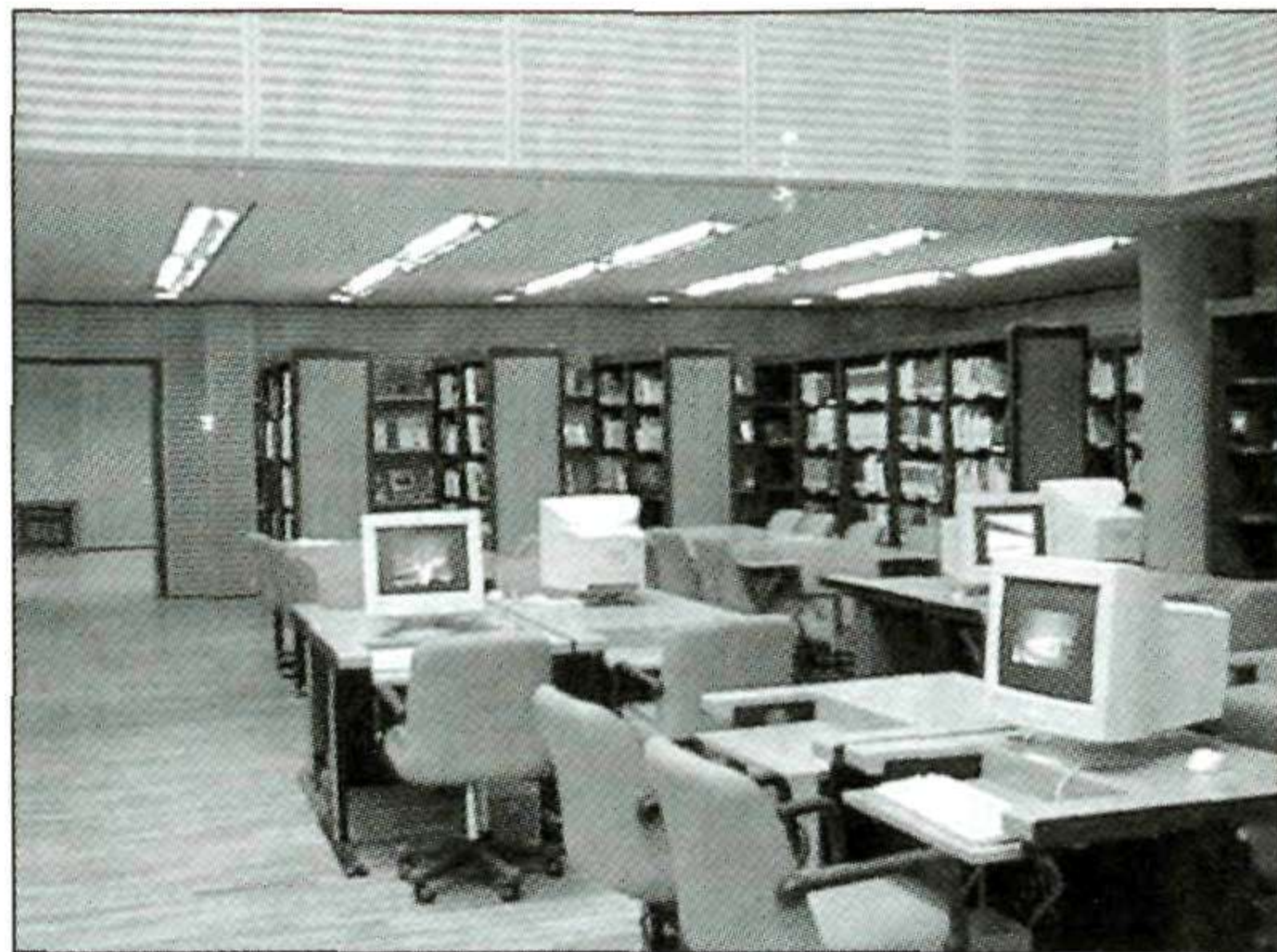
Πρότυπα για τον σχεδιασμό του μουσείου υπήρξαν δύο διάσημες φιλοσοφικές σχολές της Αθήνας, η Ακαδημία του Πλάτων και το Λύκειο του Αριστοτέλη. Τα μέλη του συγκροτούσαν μια αυτόνομη κοινότητα, που κατείχε εκτός από τη δυνατότητα επιστημονικών δραστηριοτήτων σε άριστες συνθήκες και μια σειρά από υλικά πλεονεκτήματα όπως: φορολογική ελευθερία, κατοικία και συντήρηση και πιθανά υψηλές αποδοχές. Υπό την καθοδήγηση του Δημήτριου του Φαληρέως η φήμη του μουσείου απλώθηκε με αστραπιαία ταχύτητα ως τα πέρατα του αρχαίου κόσμου και προσέλκυσε στην Αλεξάνδρεια τους επιφανέστερους λογίους.

Όσον αφορά τη βιβλιοθήκη, το αρχικό κτίριό της είχε ανεγερθεί κοντά στο μουσείο, στον τομέα της πόλης όπου βρισκόνταν τα ανάκτο-

ρα και αντίκριζε το μεγαλοπρεπές λιμάνι. Ύστερα από έναν αιώνα και περισσότερο, ο αριθμός των κειμένων υπερέβη τη χωρητικότητα του κτιρίου και παρέστη ανάγκη να δημιουργηθεί παράρτημα. Το παράρτημα αυτό ανέγειρε ο Πτολεμαίος Γα' ο Ευεργέτης και το ενσωμάτωσε στο Σεραπείο για να αποτελέσει αργότερα τη βιβλιοθήκη του Σεραπείου.

Σκοπός της αρχαίας βιβλιοθήκης, ήταν να συγκεντρώσει τη συνολική γραμματεία όλων των εποχών και όλων των λαών του τότε γνωστού κόσμου. Όπως μας πληροφορεί ο βυζαντινός λόγιος Τζέτζης τα βιβλία δεν ήταν όλα ελλήνων συγγραφέων αλλά προέρχονταν απ' όλα τα έθνη, γι' αυτό πολλά άτομα εργάζονταν για τη μετάφρασή τους στα ελληνικά. Για την επίτευξη του πρωταρχικού σκοπού, χρειάστηκε η γενναιόδωρη οικονομική υποστήριξη των Πτολεμαίων και υπεράνθρωπες προσπάθειες για τη συγκέντρωση των συγγραμμάτων. Χαρακτηριστικές όσο και απίστευτες, είναι οι φήμες για τις μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι Πτολεμαίοι για να αποκτήσουν όσο το δυνατόν περισσότερα βιβλία. Μια από τις πιο ανορθόδοξες αναφέρεται στην έρευνα όλων των πλοίων, που κατέρχονταν στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας: αν εντοπιζόταν κάποιο βιβλίο που ήταν αρκετά ενδιαφέρον για τη βιβλιοθήκη, γινόταν κατάσχεσή του και προσφερόταν στον επιβάτη ένα αντίγραφο το οποίο ετοιμαζόταν πολύ γρήγορα. Μια άλλη μέθοδος για την προμήθεια συγγραμμάτων, έκανε λόγο για αναζήτηση στις διάφορες αγορές βιβλίων του τότε γνωστού κόσμου, όπως της Αθήνας και της Ρόδου, ενώ υπήρχαν και περιπτώσεις όπου αγοράζονταν διαφορετικές εκδοχές του ίδιου έργου, όπως τα ομηρικά έπη.

Το πλήθος των βιβλίων που περιλάμβανε η αρχαία βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας επί Πτολεμαίου του Φιλαδέλφου, αποτελούσε φυσικά ρεκόρ για την εποχή εκείνη, όσο και για τη δικιά μας αν λάβει κανείς υπόψη του την ιδιαιτερότητα των βιβλίων - ρόλων. Σύμφωνα με τον Τζέτζη, το σύνολο τους έφτανε τις

490.000 και συγκεκριμένα υπήρχαν 400.000 βιβλία συμμειγείς (ρόλοι που περιείχαν συλλογές κειμένων) και 90.000 βιβλία αμιγείς (ρόλοι που περιείχαν αυτοτελή κείμενα).

Για να τιθασευτεί ο όγκος των συγγραμμάτων και να είναι προσιτός, θα έπρεπε να επινοηθεί κάποιο είδος καταλογογράφησης. Δυστυχώς οι γνώσεις μας γύρω από αυτό το θέμα είναι ελλιπείς. Παρ' όλα αυτά γνωρίζουμε ότι σε μια πρώτη φάση -της απόκτησης- οι ρόλοι εφοδιάζονταν με μια δήλωση προέλευσής τους π.χ. «εκ των πλοίων» όταν προέρχονταν από τα πλοία που κατέρχονταν στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας. Στη συνέχεια σημειώνονταν το όνομα του προηγούμενου κατόχου, εφόσον ήταν γνωστό και παραπλεύρως το όνομα του ερευνητή που «εξέτασε» το κείμενο. Τέλος προσδιορίζονταν το μέγεθος του συγγράμματος μέσω της καταγραφής του αριθμού των στίχων.

Η βιβλιοθήκη εκτός από τα τμήματα εισδοχής και αναγραφής των τίτλων, διέθετε πιθανώς και δύο εργαστήρια: ένα για την κατασκευή αντιγράφων και ένα για επιδιορθώσεις σε φθαρμένα και κακομεταχειρισμένα αντίτυπα. Για την εξυπηρέτησή του οι αναγνώστες είχαν στη διάθεσή τους ένα λεπτομερή αλφαβητικό κατάλογο, πίνακες περιεχομένων της Βιβλιοθήκης και οργανωμένο αρχείο, αλλά με την πάροδο του χρόνου και τη συσσώρευση νέου υλικού η απλή καταγραφή αποδείχτηκε ανεπαρκής, αφού υπήρχε ανάγκη από μια κριτική επισκόπηση του περιεχομένου της βιβλιοθήκης. Για το λόγο αυτό εφαρμόστηκε ένα είδος

ταξινόμησης με βάση το αντικείμενο ενασχόλησης κάθε συγγραφέα. Τα αντικείμενα χωρίστηκαν με τη σειρά τους στις εξής κατηγορίες: ρητορική, νομική, ποίηση (επική, τραγική, κωμική και λυρική), ιστορία, ιατρική, μαθηματικά, φυσικές επιστήμες και συμμιγή. Υπό τον τίτλο της κάθε κατηγορίας, έπρεπε να αναγράφονταν οι συγγραφείς κατ' αλφαβητική σειρά, συνοδευόμενοι από ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα και μια επισκόπηση του έργου τους.

Όσον αφορά τον υπεύθυνο της βιβλιοθήκης, γνωρίζουμε ότι υπήρχε ανάλογο αξίωμα, ο τίτλος του όμως δεν ήταν συγκεκριμένος και τον συναντάμε στα κείμενα ως "επικεφαλής", "προϊστάμενος", "διευθυντής" και "βιβλιοφύλαξ". Το αξίωμα του υπεύθυνου της βιβλιοθήκης ήταν ιδιαίτερα τιμητικό και κάτοχοί του συνήθως ήταν βασιλικοί παιδαγωγοί. Υπάρχει όμως μια σχετική ασυμφωνία στα στοιχεία των πηγών, σχετικά με τα πρόσωπα που τιμήθηκαν με το αξίωμα αυτό και με τη σειρά διαδοχής τους. Παρ' όλα αυτά οι περισσότεροι ερευνητές καταλήγουν στον κάτωθι πίνακα διαδοχής:

- Ζηνόδοτος, περ. 285-270 π.Χ.
- Απολλώνιος ο Ρόδιος, περ. 270-245 π.Χ.
- Ερατοσθένης, 245-104/201 π.Χ.
- Αριστοφάνης, 204/201-189/186 π.Χ.
- Απολλώνιος ο Ειδογράφος, 189/186-175 π.Χ.
- Αρίσταρχος, 175-145 π.Χ.

Το τέλος της Βιβλιοθήκης

Η ιστορική βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, έμελλε να καταστραφεί ολοσχερώς και να μην αφήσει τίποτα στις επόμενες γενιές, που να θυμίζει τη μεγαλοπρέπεια και την οικουμενικότητά της. Το πώς συντελέστηκε και από τι προκλήθηκε η καταστροφή καθώς και ο χρόνος, είναι ζητήματα που παραμένουν ανεξιχνίαστα και οι απόψεις των ιστορικών δίστανται.

Πολλοί υποστηρίζουν ότι η Βιβλιοθήκη καταστράφηκε το 642 μ.Χ. όταν τα σίφη του Άραβα στρατηγού Αμο ιμπν Αλ-Ας κατέλαβαν την Αίγυπτο και ο Άραβας στρατηλάτης χρησιμο-

ποίησε τα βιβλία ως καύσιμο στα λουτρά της πόλης, ενώ άλλοι προασπίζονται την άποψη ότι αυτός που κατέστρεψε τη βιβλιοθήκη, ήταν ο Ιούλιος Καίσαρ το 48 π.Χ., όταν ενεπλάκη στον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ της Κλεοπάτρας και του αδερφού της Πτολεμαίου ΙΓ'. Οι περισσότεροι πάντως ερευνητές συγκλίνουν στη δεύτερη εκδοχή και στηρίζονται σε κείμενα όπως αυτό του Πλούταρχου, που γράφοντας τη βιογραφία του Ιουλίου Καίσαρα αναφέρει μεταξύ άλλων: «όταν ο εχθρός επιχείρησε ν' αποκλείσει τον στόλο του, ο Καίσαρας, για ν' αποτρέψει τον κίνδυνο διέταξε να πυρποληθούν τα νεώρια, άλλα η φωτιά που εξαπλώθηκε πολύ περισσότερο, κατέκαψε τας "Μεγάλας Βιβλιοθήκας"». Υπάρχουν σαφείς ενδείξεις, σύμφωνα με ιστορικούς της Αρχαιότητας ότι ο Καίσαρας στην προσπάθειά του να απεγκλωβιστεί και να ελιχθεί στρατιωτικά, έβαλε φωτιά σε 70 περίπου αγκυροβολημένα πλοία στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας, με αποτέλεσμα η φωτιά να εξαπλωθεί και να φτάσει στα ανάκτορα καίγοντας και την περίφημη βιβλιοθήκη.

Βέβαια στην εξάλπωση της φωτιάς, σημαντικό ρόλο έπαιξε το υποδειγματικό πολεοδομικό σχέδιο της Αλεξάνδρειας, που εκπόνησε ο Ρόδιος αρχιτέκτονας Δομιτιανός και που έμελλε δυστυχώς να αποβεί τραγικό για την αρχαία βιβλιοθήκη.

Bibliotheca Alexandria: η αναβίωση

Η νέα βιβλιοθήκη -οι εργασίες της οποίας ολοκληρώθηκαν μετά από 10 χρόνια- βρίσκεται κοντά στην τοποθεσία όπου πιστεύεται ότι βρίσκονταν η θέση της αρχαίας, ανάμεσα στο σύγχρονο Πανεπιστήμιο της Αλεξάνδρειας και στη Μεσόγειο. Το φουτουριστικό οικοδόμημα της βιβλιοθήκης, αποτελεί δημιουργία του αρχιτεκτονικού γραφείου Snohetta της Νορβηγίας, που ήρθε πρώτο στο διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό και κατασκευάστηκε σύμφωνα με την τελευταία λέξη της τεχνολογίας. Η σκεπή του θυμίζει ηλιακό δίσκο, ενώ

οι τέσσερις από τους έντεκα ορόφους του βρίσκονται κάτω από το έδαφος, σαν ένα κύκλος βυθισμένος κατά το ήμισυ σε μια τεράστια δεξαμενή νερού, ως παρομοίωση του αρχαίου αιγυπτιακού ηλιακού θεού. Ο εξωτερικός γρανιτένιος τοίχος φέρει χαραγμένα τα 120 αλφάβητα του κόσμου, ως επιγραφές όλων των ανθρώπινων πολιτισμών.

Αξίζει να αναφερθεί ότι οι 11 όροφοι της πραγματικά τεράστιας βιβλιοθήκης καταλαμβάνουν συνολική επιφάνεια 85.405 τ.μ. και φτάνουν το ύψος των 33 μέτρων, ενώ στο εσωτερικό της φιλοξενούνταν -κατά τη διάρκεια των εγκαινίων- εκτός από 200.000 βιβλία (με απώτερο σκοπό τα οκτώ εκατομμύρια) και 100.000 σπάνια χειρόγραφα, 50.000 χάρτες, 30 βάσεις δεδομένων, 10.000 σπάνια βιβλία, 100 τίτλοι CD ROM, 200.000 δίσκοι και κασέτες καθώς επίσης και 50.000 βιντεοκασέτες. Το επιβλητικό κτίριο της Bibliotheca Alexandria εκτός από την κύρια βιβλιοθήκη περιλαμβάνει και παιδική βιβλιοθήκη, βιβλιοθήκη τυφλών, πλανητάριο, σχολή πληροφορικής, κέντρο συνεδρίων, καθώς επίσης και τρία μουσεία: επιστημών, καλλιγραφίας και αρχαιολογίας. Το εσωτερικό της νέας βιβλιοθήκης είναι σχεδιασμένο και χωρισμένο σε τομείς, για το φόβο της φωτιάς που εικάζεται ότι έκαψε την αρχαία βιβλιοθήκη και δεν πρέπει να απειλήσει τη σύγχρονη. Παρ' όλα αυτά στις 2 Μαρτίου 2003 πυρκαγιά ξέσπασε στη νέα βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, με αποτέλεσμα 29 άτομα να μεταφερθούν στο νοσοκομείο με αναπνευστικά προβλήματα και να προκληθούν υλικές ζημιές. Η φωτιά προκλήθηκε από ένα βραχυκύκλωμα στον τέταρτο όροφο του κτιρίου, αλλά άμεσα τέθηκε σε λειτουργία ο συναγερμός και εκκενώθηκε το κτίριο από τους 800 εργαζόμενους και αναγνώστες, ενώ τα βιβλία, τα αναγνωστήρια και οι εκθεσιακοί χώροι δεν έπαθαν το παραμικρό.

Απώτερος σκοπός του νέου ιδρύματος, είναι να λειτουργήσει ως κέντρο διαλόγου και προβληματισμού μεταξύ των λαών της Μεσογεί-

ου, της Ανατολής και της Δύσης, ως σταυροδρόμι πολιτισμού και εν τέλει να συντελέσει στην ανάδειξη της Αλεξάνδρειας ως μεγάλο διεθνές πολιτιστικό κέντρο.

Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η ιδέα της αναβίωσης της αρχαίας βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας, γεννήθηκε πριν από 25 χρόνια στο πανεπιστήμιο της Αλεξάνδρειας. Η υλοποίηση της ιδέας άρχισε να γίνεται πριν από 10 χρόνια από την αιγυπτιακή κυβέρνηση και με τη σημαντική βοήθεια και αρωγή της UNESCO, ενώ σημαντική οικονομική και υλική βοήθεια προσέφεραν πολλές αραβικές χώρες και χώρες από τον υπόλοιπο κόσμο (ανάμεσά τους και η Ελλάδα).

Το σχέδιο λοιπόν, της αρχικής επιτροπής της UNESCO με τίτλο "International Commission for the Revival of the Ancient Library of Alexandria", έγινε πραγματικότητα με το εντυπωσιακό και σύγχρονο κτίριο της Bibliotheca Alexandria. Δε μένει παρά να ευχηθούμε όπως επισήμανε και ο διακεκριμένος Αιγύπιος συγγραφέας -κάτοχος του Νόμπελ Λογοτεχνίας- Naguib Mahfuz, κατά τη διάρκεια των εγκαινίων «Η βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, να φέρει μήνυμα ειρήνης και ανθρωπιάς».

Βιβλιογραφία

1. Blanck Horst. «Το βιβλίο στην αρχαιότητα». Αθήνα: Παπαδήμας, 1994
2. El - Abbadi Mostafa. «Η Αρχαία Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας». Αθήνα: Σμίλη, 1998
3. Κιοσσέ Χαρά. «Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας: ο ναός της γνώσης». Εφημερίδα «Το Βήμα», 20 Οκτωβρίου 2002
4. Στάικος Κωνσταντίνος Σπ. «Η ιστορία της βιβλιοθήκης στον Δυτικό Πολιτισμό». Αθήνα: Κοτίνος, 2002

Δικτυακοί τόποι

- <http://www.bibalex.org/website>
- <http://www.ert.gr>
- <http://www.kathimerini.gr>
- <http://www.ta-nea.dolnet.gr>
- <http://www.flash.gr>

Ο Σιδέρης Ντιούδης είναι βιβλιοθηκονόμος